

PAPER DETAILS

TITLE: Aksehir Sarayalti Mahallesinde Bulunan Selçuklu Saray Çinileriyle İlgili Yeni Görüşler

AUTHORS: Gönül ÖNEY

PAGES: 225-240

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/152477>

AKŞEHİR SARAYALTI MAHALLESİNDE BULUNAN SELÇUKLU SARAY ÇİNİLERİYLE İLGİLİ YENİ GÖRÜŞLER

Gönül ÖNEY*

1964 yılında Akşehir’de Afyon sokağı sarayaltı mahallesinde bir inşaat sırasında tesadüfen bulunan ve müzeye nakledilen birkaç çini fragmanı Selçuklu saray çinileri geleneğini yansıtan örnekler olarak dikkati çekmişti. Bu çiniler Prof. Dr. Oktay Aslanapa’nın “Anadolu’da Türk Çini ve Keramik Sanatı” ve Prof. Dr. Şerare Yetkin’in “Türk Çini Sanatından Bazı Örnekler ve Teknikleri” konulu yayınlarında tanıtıldı¹. Daha sonra “Türk Çini Sanatı” ve “Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları” konulu kitaplarımda bu çinilerden “Akşehir’de bugün yok olan bir Selçuklu sarayından buluntular” olarak söz etmişim².

1964 yılında Prof. Dr. K.Otto-Dorn’nun Mehmet Önder’le başlattığı ve halen Prof. Dr. Rüçhan Arık’ın sürdürdüğü Kubadabad sarayı kazısı buluntularının, Sultan Alaeddin Keykubad’ın saraylarını süsleyen çiniler için geniş bilgi sunmasıyla, Akşehir örnekleri önemini yitirdi³. Ne zaman yapıldıkları, diğer Selçuklu Saray çinileri ve Kubadabad’la benzerlikleri nedir sorusu araştırılmadı. Akşehir sarayaltı çinileri genel olarak Selçuklu saray çinileri ile kıyaslandığında, daha çok Sultan Alaeddin Keykubad’ın Antalya’daki kışlık Aspendos sarayı örneklerine benzerliği ile dikkati çeker⁴. Roma dönemi Aspendos tiyatrosunun bir bölümü saraya dönüştürülmüş, çiniler ve fresklerle süslenmişti. 1957 yılında Prof. Dr. K. Otto-Dorn’nun “Türkische Keramik” kitabında ve Prof. Dr. Oktay Aslanapa’nın bir makalesinde tanıttığı az sayıdaki örnek bugün Antalya müzesindedir⁵.

* Prof. Dr. İzmir

¹ Aslanapa, O., *Anadolu’da Türk Çini ve Keramik Sanatı*, Ankara 1965, Resim 9-10, s.14; Yetkin, Ş., “Türk Çini Sanatından Bazı Önemli Örnekler ve Teknikleri”, *Sanat Tarihi Yıllığı 1964-65*, s.60-101.

² Öney, G., *Türk Çini Sanatı*, İstanbul 1976, s.489 ve Öney, G., *Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları*, Ankara 1978, s.104.

³ Otto-Dorn, K.-Önder, M., “Kubad Abad Kazıları 1965 yılı Ön Raporu”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, C.XIV, S.1-2, Ankara 1967, s.237-243; Arık, R. *Kubad Abad*, İstanbul 2000.

⁴ Aslanapa, O., “Antalya Müzesinde Selçuklu Çinileri”, *Reşit Rahmeti Arat İçin*, Ankara 1966, s. 5-25. Ayrıca bak, Öney, G., “Antalya’da Selçuklu Saray Çinilerinin Selçuklu Saray Süslemesindeki Yeri”, *Antalya 3. Selçuklu Semineri Bildirileri*, 10-11 Şubat 1989, s.111-116.

⁵ Otto-Dorn, K., *Türkische Keramik*, Ankara 1957, Taf.5-6, s.40-41.

Sultan Alaeddin Keykubad'ın Akşehir, Antalya Aspendos saraylarının çini buluntuları zincirine halen kazısını Prof. Dr. Oluş Arık'ın sürdürdüğü Alanya İç Kale sarayı ve Antalya müzesinde sergilenen isimsiz Antalya sarayı buluntularını katabiliriz⁶. İsimsiz Antalya sarayının çinileri 14. yüzyıla tarihlenen Zincirkıran Mehmet Bey türbesinde bulunmuş ve Prof. Dr. Oktay Aslanapa yayınında isimsiz bir Selçuklu Antalya sarayından alınıp sonradan buraya getirildiklerini belirtmişti⁷. Dr. Leyla Yılmaz "Antalya" kitabında, Antalya sarayının 1212-13 civarına tarihlenen, harabe halindeki Antalya imaret medresesinin yerinde olması gerektiğini ileri sürer⁸. Bu bilgiler ışığında Akdeniz'e uzanan Selçuklu saray çinileri zincirinde 1212-13 tarihli isimsiz Antalya sarayı, 1223 yılına tarihlenen Antalya Aspendos ve Alanya İç Kale sarayları, 1236 yılına tarihlenen Kubadabad sarayı sıralamasını izliyoruz. Akşehir sarayının yeri bu sıralamada nerededir? sorusunu cevaplamak için saray çinileri kıyaslamasını Akşehir'de benzer çinilerin kullanıldığı dini yapılara da uzatabiliriz. Akşehir saray çinileri tarzında yıldız-yarım haç kompozisyonlu çinilerin Antalya sarayları ile yakın yıllara tarihlenen Akşehir Ulu cami (1213), Güdük Minare Mescidi (1226-27) ve Ferruh Şah Mescidinde (buradakiler çanak seramiklerdir) (1224) görülmesi de dikkati çeker⁹. Selçuklu dini yapılarında yer alan bu alışılmadık çini süsleme, saray için üretilen çinilerin bu yapılarda da kullanıldığını düşündürür. Daha geç tarihli (1251) Akşehir Seyit Mahmut Hayrani türbesinde kullanılan yıldız-yarım haç kompozisyonlu ve kuş desenli çinilerin Kubadabad sarayı çini örneklerine daha benzer olduğu dikkati çeker.

Akşehir Ulu cami örneklerinde firuze renkli yıldız çiniler patlıcan moru yarım haç formu çinilerle çevrelenerek bir bordür oluşturmaktadır (Res. 1). Yıldız çinilerin üzerinde desen seçilememektedir. Akşehir müzesinde bulunan bazı sarayaltı mahallesi çini fragmanlarında lüster bezeme görülür. Akşehir Ulu cami örnekleri yapı dışında yer aldığı için kolay aşınan lüster bezemenin silinmiş olması mümkündür (Res. 2). Bilindiği gibi lüster bezemeli çiniler saraylarda sadece yapı içinde yer almaktadır.

Akşehir Güdük Minare mescidindeki benzer çini bezeme minare kaidesinde yer almaktadır (Res. 3). Yapının cephesinde kullanılan Akşehir Ferruh Şah mescidi çinileri de bugün zor seçilmektedir (bunlar firuze renkli çanaklardır) (Res. 4). Bu yapılardaki çiniler çok aşınmış durumdadır ve herhangi bir desen seçilemez. Ancak seramiklerin firuze renkli, yarım haçların ise patlıcan moru oluşu dikkati çeker. Benzer şekilde, Antalya Aspendos sarayı ve bazı Alanya İç Kale sarayı yıldız çinilerinde de,

⁶ Yılmaz, L., "Alanya Kalesi Kazısı- Selçuklu Sarayı Çini Buluntuları-I", *IV.Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri 24-27 Nisan 2000 Van*, Van 2000, s.155-165; Yılmaz, L. "Alanya Kazısında Çıkan Çini Buluntuları II", *V. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler*, 19-20 Nisan 2001, Ankara, s.593-607; Arık, O. "Alanya-İnner Citadel Excavations (1985-1991)" *Anatolica*, XVIII, 1992, s.119-135.

⁷ Aslanapa, O., *Antalya Müzesinde...*, s.24-25, Levha 4,1-2.

⁸ Yılmaz, L., *Antalya (16.yüzyılın sonuna kadar)*, Ankara 2002, s.42-43. ve 52-53.

⁹ Demiralp, Y., *Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları*, Ankara 1996, s. 12, 21, 25, 67, Şekil 4, 13, 15, 52.

Akşehir Sarayaltı Mahallesinde Bulunan Selçuklu Saray Çinileriyle İlgili Yeni Görüşler

Kubadabad yıldız çinilerinde ender kullanılan firuze renkli zemin görülmektedir (Res. 5). Akşehir Seyit Mahmut Hayrani türbesindeki yıldız çinilerde ise Kubadabad sarayı çinilerinde olduğu gibi, beyaz zemin üzerinde kobalt mavisi ve siyah renklerle, sıraltı tekniğinde işlendikleri için daha iyi korunmuş durumda su kuşları görülür (Res. 6).

Akşehir Sarayaltı yıldız çinilerinde izlediğimiz bazı form ve çerçeve özelliklerine sadece Aspendos çinilerinde rastlanır. Sıraltı tekniğinde işlenmiş, etrafı kırık, altı kollu yıldız çinide başını geriye çevirmiş, koşar durumdaki tilki figürü Kubadabad çinisine çok benzemekle birlikte orada görmediğimiz bir çerçevelenmeye sahiptir (Res. 7). Altı kollu yıldız çini üçgenler meydana getiren siyah bir altıgen çerçeve ile kuşatılmıştır. Bu tilki desenli çiniye çok benzeyen, yarısı kırık bir örnek Aspendos sarayı çinilerinde de bulunmuştur¹⁰. Benzer bir çerçeveyi yine Antalya Aspendos sarayına ait, sıraltı tekniğinde işlenmiş kuğu veya kaz desenli bir yıldız çinide de görmekteyiz¹¹ (Res. 8). Yıldız çininin kolu ayrı bir üçgen gibi desenlendirilmiştir. Her iki saray çinisi örneğinde de üçgenlerin içinde lacivert zemin üzerinde içleri siyah benekli, üç dilimli beyaz bir yaprak görülmektedir. Benzer şekilde yıldız kollarının üçgen veya trapezoidlerle kuşatıldığını en erken tarihli Selçuklu sarayı olan (1190) ve ilk yapımı sultan II. Kılıçarslan dönemine uzanan Konya Alaeddin sarayının minai tekniğinde işlenmiş çinilerinde görmekteyiz¹².

Akşehir Sarayaltı mahallesi çinilerinin ilginç bir örneği, çift kemerli bir nişe ait olması gereken firuze sır altına siyah renkli su kuşu motifi ile bezenmiş örnektir (Res. 9). Kuşun etrafında Sultan Alaeddin Keykubad'ın diğer saraylarına ait çinilerde rastlamadığımız lale motifleri görülmektedir. Uzun bacaklı su kuşu motifleri Kubadabad'da ve Antalya, Alanya saraylarında da yaygındır (Res. 10). Av ve eğlence sarayı olarak yapılan bu saraylarda av kuşlarının bulunması doğaldır. Ancak, ilginç olan husus, karşılaştığımız diğer Alaeddin Keykubad dönemi saraylarında lale motifine rastlamamızdır. Akşehir'de 2002 yılında müze tarafından gerçekleştirilen bir kurtarma kazısında bulunan firuze sıraltına siyahla desenlendirilmiş bir seramik parçasında da benzer bir lale motifi görülmektedir. Bulunan seramik malzemesini değerlendiren Sevinç Gök'e bana verdiği bilgi için teşekkür ederim. Lale motifinin sadece Akşehir'de bulunması, Selçuklu saray çinileri geleneğini sürdüren gezici ustaların Akşehir'de kurulan atölyelerde çalıştıklarının kanıtı olmalıdır. Sarayaltı mahallesi malzemesi arasında bulunan bir çini fırını çubuğu ve müzenin söz konusu kazısında bulunan sayısız hatalı imalat artığı seramik parçaları da yerel imalat görüşünü doğrular (Res. 11). Büyük olasılıkla Akşehir'de o dönemde, yakın tarihlere kadar Tuz gölü civarında da olduğu gibi, yabani lale tarlaları vardı.

¹⁰ Aslanapa, O., Antalya Müzesinde..., s.23, Resim 7.

¹¹ Otto-Dorn, K., *Türkische Keramik*, Taf.6.b.

¹² Sarre, F., *Konya Köşkü*, (Şahabettin Uzluk çevirisi), Ankara 1957, Şekil 16, s.54, 55.

Lale 12. yüzyılda Türklerle Orta Asya'dan İran'a ve Anadolu'ya getirilmiştir¹³. Ünlü düşünür Mevlana Celaleddin Rumi'nin Divan'ında ve Rubai'lerinde lale ile ilgili mısralar bulunur. Lale kelimesinin Arapça yazılışı "Allah" kelimesine benzediğinden, lale Türk sanatında Allah'ı sembolize eden kutsal bir çiçek olarak görülmüş, lale kültürü ve sevgisi Osmanlı süsleme sanatının her dalına yansımıştır. Özellikle 16.-18. yüzyıllarda Osmanlı saray ve köşk bahçeleri lalelerle süslenmiştir¹⁴. Selçuklu çinilerinde Sarayaltı örnekleri dışında ilk örneği bugün Berlin müzesinde bulunan Sultan II. Kılıçarslan dönemine tarihlenen Konya Alaeddin Köşküne ait minai tekniğinde işlenmiş bir çinide görmekteyiz¹⁵ (Res. 12). Burada bağdaş kurarak oturan, kollarında saray soylularının taşıdığı tiraz bandları bulunan iki figür arasında büyük bir lale görülür. Bu iri lale ile sanki sarayın önemi vurgulanır. Akşehir'de de lalenin sarayın önemini vurgulaması düşünülebilir.

Sonuç olarak, kanaatimizce Akşehir sarayı Sultan Alaeddin Keykubad tarafından Antalya Aspendos ve Alanya İç Kale sarayları ile birlikte dinlenme sarayı ve av köşkü olarak tasarlandı. Akşehir yapılarındaki tarihler de bize 1213-1236 yılları arasını vermektedir. Büyük olasılıkla II. Kılıçarslan tarafından yaptırılan ve sultan Alaeddin Keykubad tarafından onarılan Konya Köşkü ana saray olarak kullanıldığından, ona yakın olan Akşehir sarayı ilk av köşkü olarak yapıldı. Bunu kışlık Antalya Aspendos ve Alanya sarayları izledi. Beyşehir Kubadabad sarayı da en görkemli yazlık saray olarak en son yapılan ve sayısız çift başlı kartal desenli çinileriyle sultanın gücünü simgeleyen saray oldu. İnşaat sırasında kurulan geçici atölyelerde çalışan gezici ustaların çini imalatı sonucu, birbirine yakın tarihli saraylarda daha benzer çiniler üretildi.

Özet

1964 yılında Akşehir'de bir inşaat sırasında tesadüfen bulunan ve müzeye nakledilerek Prof. Dr. Oktay Aslanapa tarafından yayınlanan birkaç çini fragmanı Selçuklu saray çinileri geleneğini yansıtan örnekler olarak dikkati çekmişti. Bu kısa araştırmamızın sonuçlarına göre, Akşehir örnekleri, bugüne kadar tanıtılan Kubadabad (1236), Alanya İç kale (1223), eskiden Antalya imaret medresesi yerinde olduğu tahmin edilen isimsiz Antalya sarayı (1212-13 civarı) ve Antalya Aspendos sarayı (1223) çinileri ile kıyaslandığında, konu, desen, bordür, çerçeve özellikleriyle daha çok bugün Antalya müzesinde bulunan Antalya'daki kışlık Aspendos sarayı örneklerine benzerlikleri ile dikkati çekerler. Saray çinileri kıyaslamasını Akşehir'de saraydan artan çinilerin kullanıldığını söyleyebileceğimiz Ulu cami (1213), Güdük Minare Mescidi (1226-27) ve Ferruh Şah mescidi (1224) gibi dini yapılara uzatırsak, benzer örneklerle 13. yüzyılın ilk çeyreğinde buluşuruz. Daha geç tarihli (1251) Seyit Mahmut Hayrani

¹³ Baytop, T., *İstanbul Lalesi*, Ankara 1992, s.1.

¹⁴ Demiriz, Y., "Tulips in Ottoman Turkish Culture and Art. *The Tulip A Symbol of Two Nations*, İstanbul 1993, s.57.

¹⁵ Sarre, F., *aynı eser*, s.54.

Akşehir Sarayaltı Mahallesinde Bulunan Selçuklu Saray Çinileriyle İlgili Yeni Görüşler

türbesinde kullanılan yıldız-yarım haç kompozisyonlu ve kuş desenli çinilerin ise Kubadabad sarayı çinilerine daha benzer oldukları dikkati çeker.

Akşehir saray çinileri arasında yer alan uzun bacaklı bir su kuşu, diğer saraylarda rastlamadığımız lale motifleriyle çevrelenmiştir. Akşehir’de gerçekleştirilen bir kurtarma kazısında da benzer lale desenli Selçuklu seramik fragmanları bulunmuştur. Burada ele geçen sayısız imalat artığı bozuk parçalar ve çini fırınlarında kullanılan üç ayaklar bu çinilerin yerel imalat olduğunu kanıtlamaktadır.

Sonuç olarak , kanaatimizce Akşehir sarayı Sultan Alaeddin Keykubad tarafından Antalya Aspendos ve Alanya İç kale sarayları ile birlikte dinlenme sarayı ve av köşkü olarak tasarlandı. Büyük olasılıkla sultan II. Kılıçaralan tarafında yapılan ve sultan Alaeddin Keykubad tarafından onanılan Konya köşkü ana saray olarak kullanıldığından ona yakın olan Akşehir sarayı ilk av köşkü olarak yapıldı. Bunu kışlık Antalya Aspendos ve Alanya sarayları izledi. Beyşehir Kubadabad sarayı da en görkemli yazlık saray olarak en son yapılan saray oldu. İnşaat sırasında kurulan atölyelerde çalışan gezici ustaların çini imalatı sonucu , birbirine yakın tarihli saraylarda daha benzer çiniler üretildi.

Anahtar kelimeler: *Akşehir Sarayı, Çini, Seramik, Figürlü süsleme, sıraltı*

Abstract

Tile fragments discovered in 1964 at a construction site in Akşehir and later published by Professor Oktay Aslanapa attracted attention as examples reflecting Seljuk palace tile tradition.

As a result of this short research it can be concluded that the Akşehir tiles, when compared to tiles from Kubadabad (1236), Alanya Inner Fortress (1223), the nameless Antalya Palace, presumed to be originally at the site of Antalya ‘Imaret Madrasa’(1212-13) and Antalya Aspendos Palace (1223) , bear greater resemblance to the examples from the winter Aspendos Palace presently in the Antalya Museum in subject matter, design, bordure and frame patterns.

When the comparison among palace tiles is extended further to tiles from religious buildings like the Ulu Cami (1213), Gündük Minare Masjid (1226-27) and Ferruh Shah Masjid (1224) in Akşehir, where presumably surplus tiles from Akşehir palace construction have been used, it is clear that similar tiles are encountered in the first quarter of the 13 th century.

On the other hand, tiles from the later dated (1251) Seyit Mahmut Hayrani türbeh (mausoleum) bear witness to greater resemblance to Kubadabad tiles.

A long-legged water bird framed with tulip motifs, not seen in other palaces, draws attention among Akşehir palace tiles. Seljuk ceramic fragments with similar tulip motifs were also found during a salvaging excavation in Akşehir in 2002. Numerous rejected faulty ceramic pieces and tripods used in kilns indicate local ceramic and tile production.

Gönül Öney

In conclusion, Akşehir Palace was built by Sultan Alaeddin Keykubad as a resting residence and hunting lodge together with the Aspendos and Alanya İçkale (Inner Fortress) palaces. Since the Konya Kiosk built by Kılıçarslan II was restored and used by Alaeddin Keykubad as the main palace, it seems logical that the near-by Akşehir Palace was built as a hunting lodge. This was apparently followed by the Antalya Aspendos and Alanya palaces. Finally, Kubadabad was built as the most striking summer palace, emphasizing the might of the Sultan. As a result of tile manufacture by travelling tile artisans, contemporary palaces were also supplied with similar tiling.

Key words: *Akşehir palace, Tile, Ceramic, Figural ornament, Underglaze*

Res. 1- Akşehir Sarayı.

Res.2- Akşehir Saray Altı Yıldız
çinisinde tilki figürü

Gönül Öney

Res.3- Akşehir Ulu cami

Res.4- Akşehir Gdk Minare Mescidi.

Res. 5- Akşehir Gdk Minare Mescidi.

Res. 6- Akşehir Ferruh
Şah Mescidi.

Res. 7- Akşehir Seyyid
Mahmut Hayrani Türbesi.

Res. 8- Akşehir Seyyid Mahmut Hayrani Türbesi.

Res. 9- Aspendos Sarayı.

Res. 10- Aspendos Sarayı.

Gönül Öney

Res. 11- Akşehir Saray Altı.

Res. 12- Aspendos Sarayı.

Res. 13- Akşehir Saray Altı.

Res. 14- Antalya Sarayı.

Res. 15- Kubadabad.

Res. 16- Akşehir Sarayı.

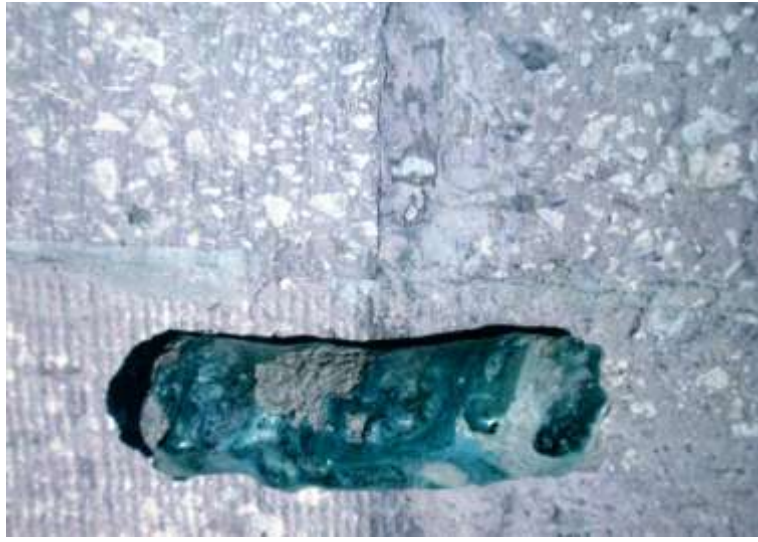

Res. 17- Selçuklu Minai, Berlin

Res. 18- Akşehir Sıratlı seramikleri.

Gönül Öney

Res. 19- Akşehir Saray Altı.